

הר הבית - מעימות דתי לנורמליזציה דתית

נדב שרגאי

מבט ראשון על התיירות המוסלמית החדשה והשונה שצפויה להגיע לישראל בעקבות הסכמי השלום עם איחוד האמירויות ובחריין * על המחלוקת שמפלגת כבר שנים את העולם המוסלמי סביב הביקורים בירושלים 'הכבושה', וכיצד הסכמי הנורמליזציה, טרפו מחדש את הקלפים בוויכוח הפנים מוסלמי הזה * מה דעת הרבנים על התיירות המוסלמית? * צפי ופוטנציאל - כיצד נראתה התיירות המוסלמית עד הסכמי השלום ואיך תיראה אחריהם? * האם יש היתכנות לחבילות תיירות משותפות בין מכה לירושלים וכמה תיירים ממרוקו יגיעו להר הבית? * וכיצד צריכה ישראל להתכונן לגל התיירות המוסלמי, כדי שיהפוך לסיפור הצלחה, ולמנוע מהפלסטינים לשבש את תיירות המפנה?

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה

רח' תל חי 13, ירושלים 9210717

טל': 02-5619281 | פקס: 02-5619112

דוא"ל: jcpa@jcpa.org

אתר האינטרנט: jcpa.org.il | jcpa.org (English)

© 2021 המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה (ע"ר)

תוכן העניינים

7	מבוא - תיירות של עימות או תיירות של שלום?
8	רקע מדיני - מ'תוכנית המאה' להסכם השלום
10	התיירות המוסלמית להר הבית מאז האינתיפאדה השנייה ועד ההסכמים האחרונים - מחלוקת פנים מוסלמית קשה
11	פוטנציאל התיירות המוסלמית לישראל, לירושלים ולהר הבית בעקבות הסכמי השלום עם בחריין והאמירויות
13	הנורמליזציה עם מרוקו והשפעתה על התיירות המוסלמית החדשה להר הבית
14	את מי משרתת 'תיירות אל-אקצא', את ישראל או את הפלסטינים?
16	שינויי העמדות בעולם המוסלמי בסוגיית הביקורים בירושלים ובהר הבית, בעקבות הסכמי השלום בין ישראל לבין איחוד האמירויות ובחריין
20	עמדות יהודיות בסוגיית ביקורי מוסלמים בירושלים ובהר הבית - השקפות הלכתיות ואידיאולוגיות
21	במבחן המעשה - האם ישראל תשכיל ליצור תנאים שיאפשרו את התיירות החדשה לירושלים ולאל-אקצא
22	המלצות - ההיערכות הדרושה מצד ישראל למפנה הצפוי בתחום התיירות המוסלמית לירושלים ולהר הבית
27	הערות

במשך דורות תושבי המזרח התיכון נותרו מאחור בגלל סכסוכים ישנים, עוינות, שקרים ובוגדנות. כל כך הרבה דברים עיכבו אותם, כמו שקרים שהיהודים והערבים הם אויבים, ושמסגד אל-אקצה נמצא תחת התקפה. הם כל הזמן היו אומרים שהוא תחת מתקפה. השקרים האלה עברו מדור לדור, מעגל אכזרי של אלימות וטרור באזור ובכל העולם. ההסכם הזה הוכיח שהם פורצים החוצה מהגישות הכושלות של העבר... הסכמי אברהם' פותחים דלת למוסלמים ברחבי העולם לבקר באתרים ההיסטוריים בישראל ולהתפלל בשלום במסגד אל-אקצה בירושלים, המקום השלישי בקדושתו לאסלאם...

— נשיא ארה"ב היוצא, דונלד טראמפ בטקס חתימת הסכם השלום בין ישראל לאמירויות 15.9.2020

ההסכם ייצר מציאות שבה המסגד פתוח לכל המוסלמים לתפילה והם גם יכולים להגיע אליו... הקיצונים והאיראנים ינסו לומר שאל-אקצה בסכנה, אבל ההישג הגדול שלנו הוא שפתחנו אותו לכל המוסלמים

— ג'ראד קושנר, יועצו וחתנו של נשיא ארה"ב היוצא, דונלד טראמפ, בשיחת תדרוך לעיתונאים 14.8.2020

הזמר האמירתי וואליד אל-ג'אסיס, 4 בדצמבר 2020 (טוויטר)

מבוא - תיירות של עימות או תיירות של שלום?

אחד השינויים הדרמטיים שהסכם השלום עם 'האמירויות' ו'בחריין' נושא עימו בכנפיו הוא 'נורמליזציה דתית' בדמות תיירות מוסלמית להר הבית ולירושלים, שתגיע אליו ממדינות שעד היום לא קיימו קשר רשמי עם ישראל.

הר הבית, מוקד של עימות מתמשך בין היהדות והאסלאם לאורך שנים ארוכות, אמור לכאורה, על פי ההבנות החדשות, להפוך למקום של גשר וחיבור, כשלצד מבקרים יהודים וישראלים, ותיירים מכל רחבי העולם, ישתלבו במרחב הקדוש גם תיירים מאיחוד האמירויות ובחריין, ובהמשך אולי גם מסעודיה וכן ממרוקו, שב-10 לדצמבר 2020 הודיעה אף היא על כינון נורמליזציה עם ישראל. תיירות 'אל-אקצא' - היא שאמורה לחולל זאת.

לפי דברי הנשיא היוצא של ארה"ב דונלד טראמפ ויועצו ג'ראד קושניר, (המובאים בפתחו של חיבור זה), ישראל והאמירויות הסכימו לכוון ביניהם קו של תיירות מוסלמית לישראל. מטבע הדברים, עיקר עניינם של התיירים הללו כאן, הם המקומות הקדושים לאסלאם בארץ ישראל ובראש ובראשונה - מסגד אל-אקצא שעל הר הבית - המקום הקדוש ביותר לעם היהודי, והשלישי בקדושתו למוסלמים אחרי מכה ומדינה. כעיר קדושה, הוצבה ירושלים במסורת המוסלמית, לצד מכה ומדינה, והיא אחד משלשת היעדים שעל כל מוסלמי מוטלת המצווה לבקר בהם. מצווה זו נגזרת מ'חדית' שלשת המסגדים המובא בשם 'הנביא מוחמד': 'אל תצאו אלא לשלשה מסגדים, המסגד המקודש (מכה) מסגדי (אל-מדינה), ומסגד אל-אקצא'.¹

ההתפתחות החדשה הזאת, כבר הספיקה לעורר מחדש ויכוח ישן וחריף שחצה את האסלאם ואת העולם הערבי, שנים רבות לפני שנחתמו ההסכמים האחרונים: האם נכון ומוותר, מנקודת מבט מוסלמית-הלכתית ו/או מנקודת מבט מדינית-פוליטית, לבקר בהר הבית ובירושלים כאשר הם נמצאים תחת שלטון לא מוסלמי ועוד בריבונות ישראל? במילים אחרות: האם ביקורים כאלה מקדמים את הנורמליזציה, שעדיין נפסלת ע"י חלקים בעולם המוסלמי, או שהם מחזקים דווקא את הפלסטינים שמתנגדים לנורמליזציה ולהסכמים האחרונים עם ישראל?

הבשורה על התיירות המוסלמית שבדרכה להר הבית, כבר הביאה למספר תקריות בהר, כאשר משלחות ומבקרים ראשונים מהאמירויות שביקרו שם, בוזו על ידי קהל פלסטיני, ספגו קללות ונאצות ולמעשה גורשו מהמקום.

האפשרות שבקרוב נהיה עדים להמוני מוסלמים שיבקרו בירושלים ויפקדו את הר הבית - מחייבת את מדינת ישראל להכין את עצמה לכך; לבחון את היקף הפוטנציאל הצפוי של ביקורי התיירים המוסלמים בהר; לדאוג לתנאים שיאפשרו מימוש של 'תיירות אל-אקצא', באופן שתהיה תיירות של שלום ולא תהפוך חלילה לתיירות של

משלחת נורמליזציה מאיחוד האמירויות בביקור במסגד אל-אקצא ב-2020 (Quds News Network qudsnen.co)

עימות ומדון. ההתפתחות הזאת גם מזמינה דיון בהשפעותיה האפשריות על הנוכחות היהודית בהר הבית כיום, אופיה ועתידה. חיבור קצר זה עוסק בכל אלה.

רקע מדיני - מ'תוכנית המאה' להסכם השלום

במסמך הידוע בכינויו: 'תוכנית המאה' שפרסמה ארה"ב ב-28 לינואר 2020, הייתה התייחסות עמומה בלבד לאפשרות הביקור של בני כל הדתות בהר הבית. במסמכי התוכנית נכתב בין היתר:

האתרים הקדושים של ירושלים צריכים להישאר פתוחים וזמינים עבור מתפללים שלווים ותיירים מכל הדתות... יש לאפשר לאנשים מכל אמונה להתפלל בהר הבית / חראם אל-שריף, באופן שמכבד לחלוטין את דתם, תוך התחשבות בזמני התפילות והחגים של כל דת, כמו גם גורמים דתיים אחרים

התוכנית הזכירה תיירות 'מכל הדתות', אך באופן תקדימי וחריג, ככל שמדובר בעמדת ממשלים אמריקנים, היא גם הזכירה בפעם הראשונה אפשרות לתפילת יהודים בהר. האזכור הפתיע רבים, שכן ב'סטטוס קוו' שישראל עצמה הנהיגה ונוהגת על פיו בהר הבית - סטטוס קוו שעוצב בימים הראשונים שלאחר מלחמת ששת הימים ע"י שר הבטחון דאז משה דיין - ניתנה אפשרות ליהודים לבקר בהר, אולם נאסר עליהם

להתפלל בתחומיו. על פי תפיסת דיין (שלימים אומצה על ידי כל ממשלות ישראל), תפילת יהודים בהר עלולה להביא לעימות בינדתי בין האסלאם ליהדות, ומסיבה זו אין לממש כיום את זכות התפילה של היהודים שם.

האפשרות שפתחה לכאורה תוכנית המאה בפני 'מתפללים שלווים מכל הדתות' (משמע - גם יהודים) להתפלל בהר, עמדה לכאורה בסתירה ל'הבנות קרי' מאוקטובר 2015. הבנות אלו בין ארה"ב, ישראל וירדן, הושגו בתיווכו של מזכיר המדינה האמריקני ג'ון קרי, בתקופת ממשלו של הנשיא אובמה. קרי נדרש אז לעניין, על רקע מתיחות ואירועים אלימים שהתרחשו באותה עת בהר.

במסגרת ההבנות, התחייב ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו בפני מזכיר המדינה של ארה"ב, כי ישראל תמשיך לאכוף את מדיניות הפולחן הדתי רבת השנים שלה בהר, שעל פיה מוסלמים יכולים להתפלל במקום ושאינם מוסלמים רשאים רק לבקר בו. הייתה זו הפעם הראשונה שבה ישראל הודיעה פומבית ורשמית שיהודים לא יתפללו בהר הבית, וכי אפשרות זו שמורה רק למוסלמים. עד אז היה הסטטוס קוו שהוכתב על ידי דיין, בלתי רשמי ולא מנוסח. הייתה זו גם הפעם הראשונה, בה התפרסמה הודעה פומבית, הן מצד ארה"ב והן מצד ירדן, בתיאום עם ישראל, המכירה בכך שיהודים יכולים לבקר בהר הבית (אך לא להתפלל שם).²

לעומת זאת - בנוסח הכתוב של הסכמי הנורמליזציה והשלום בין ישראל לבין האמירויות ובחריין, כבר לא הוזכרה סוגיית תפילת יהודים בהר, וכן לא הוזכרו כלל ביקורי התיירים המוסלמים שם או התיירות המוסלמית שמתוכננת להגיע למקום. בהסכם השלום עם האמירויות שהוצג לכנסת ביום 15.10.2020, ובהסכם השלום עם בחריין שהוצג לכנסת ביום 10.11.2020, הר הבית או 'אל-אקצא' לא הוזכרו כלל. בנספח היחיד להסכם עם האמירויות שהוגש לכנסת, שכולל סעיפים בעניינים כלכליים שונים, לא מוזכר כלל עניין הר הבית, גם לא בסעיפי 'התעופה האזרחית' ו'התיירות'. בתשובה לשאלת ח"כ בצלאל סמוטריץ' ממפלגת 'ימינה', אמר רהמ"ש שלהסכם אין נספחים סודיים בסוגיית הר הבית.

למרות זאת אישרו גורמים ישראלים לכותב נייר זה כי עניין התיירות הדתית לאל-אקצא ולהר הבית הוא בגדר 'הבנה' שתועלה על הכתב באופן מפורט יותר ברמת הפקידות הממשלתית, לטובת ביצוע, בהתאם לקווים המנחים שעיצבו מנהיגי ארה"ב, האמירויות וישראל.

הגורמים סירבו או לא ידעו להשיב על השאלה, האם במסגרת אותן 'הבנות', ישראל התחייבה פעם נוספת לדבוק ב'סטטוס קוו' הקיים על הר הבית ולהגביל את נוכחות היהודים בו לביקורים בלבד וכן להמשיך ולמנוע את מימוש זכות התפילה שלהם שם? הגורמים גם סירבו או לא ידעו להשיב על השאלה האם במסגרת אותן 'הבנות', יש התייחסות לאפשרות שיהודים יוכלו לממש בעתיד את זכות התפילה שלהם בהר?

יועצו של נשיא ארה"ב היוצא, דונלד טראמפ, הרחיק לכת באוגוסט האחרון, כאשר אמר, ש"ההסכם עם האמירויות פתר במידה רבה את סוגיית הר הבית".³ זו היא אמירה אופטימית מדי. ההר היה ונותר מקום רגיש ונפיץ במערכת היחסים בין האסלאם ליהדות ובין גורמים ערביים ומוסלמים בינם לבין עצמם. ירדן וסעודיה מקיימות יריבות רבת שנים, על ההשפעה במקום, וכך גם חמאס מול הרש"פ, או 'האחים המוסלמים' מול תנועות קיצון כ'חיזב אל תחריר' (תנועת השחרור האסלאמית). עם זאת ההסכם ו'תיירות אל-אקצא' שנגזרת ממנו - בהנחה שאכן תמומש - מהווים פוטנציאל לריכוך העימות בין יהודים לבין מוסלמים על הר הבית, שכן מדובר בסוג אחר של מבקרים מוסלמים בהר, במסגרת נורמליזציה מוצהרת, שגם אם אינה מכירה רשמית בריבונות הישראלית שהוחלה על ירושלים והר הבית,⁴ יש בה משום השלמה בפועל עם מציאות זו. הפוטנציאל למיתון העימות על ההר, כבר בא לידי ביטוי בהצהרות מפיוסות של כמה מראשי תנועות הר הבית היהודיות ביחס לתיירות המוסלמית החדשה. הצהרות אלה שונות באופיין, מאלה הנשמעות מאותם גורמים, מול הוואקף ואנשיו. הללו, נתפשים כעוינים את נוכחות וביקורי היהודים בהר.

התיירות המוסלמית להר הבית מאז האינתיפאדה השנייה ועד ההסכמים האחרונים - מחלוקת פנים מוסלמית קשה

בשנת 2000 ביקרו בישראל מאה אלף תיירים מוסלמים, אולם בסוף אותה שנה פרצה האינתיפאדה השנייה, שהביאה לירידה תלולה במספר המבקרים בארץ ובכלל זה במספר התיירים המוסלמים. רק בעשור השני של המאה ה-21 שוק התיירות החל להתאושש ומספר המבקרים הכולל בישראל עלה על אלה שהגיעו בשנת 2000. בשנים 2011-2012 הגיע מספר המבקרים המוסלמים לשיא של יותר מ-110,000, אולם בשנת 2013, שוב חלה ירידה תלולה של כ-43% במספר המבקרים המוסלמים בישראל, ומספרם עמד על 54,000 בלבד.⁵

אחרי האינתיפאדה השנייה, הגיעו לארץ כ-2600 תיירים מצריים בממוצע לשנה ומספר דומה הגיעו ממרוקו. מירדן נרשמו כ-16,000 כניסות תיירים בשנה והתקיימו גם ביקורי תיירים מארצות מוסלמיות שאינן ערביות. מספריהם הממוצעים בשנה היו כ-14,500 תיירים מתורכיה, כ-9,200 מאינדונזיה, כ-1,300 ממלזיה, כ-3000 מאוזבקיסטן וכ-5000 מקזחסטן. משנת 2008 נרשמה עלייה מתונה של תיירים מוסלמים ממדינות שיש להן יחסים דיפלומטיים עם ישראל ובהן הודו, דרום אפריקה ומאוריטניה.⁶ ב-2015 הגיעו לירושלים 26 אלף תיירים מתורכיה, המספר הגבוה ביותר מכל המדינות המוסלמיות,⁷ ושלוש שנים אח"כ, לאורך כל שנת 2018, ביקרו בירושלים 98

אלף תיירים מוסלמים⁸. שלשת האתרים המועדפים על תיירים מוסלמים הם מסגד אל-אקצא, המסגד במערת המכפלה והר הזיתים.

פוטנציאל התיירות המוסלמית לישראל, לירושלים ולהר הבית בעקבות הסכמי השלום עם בחריין והאמירויות

קיים פער בין הצפי של מומחי התיירות מהאמירויות לבין הצפי של אנשי משרד התיירות הישראלי, באשר להיקף התיירות שתגיע בטווח הזמן הקרוב לירושלים ולהר הבית מהאמירויות. מומחים באמירויות מדברים על 750 אלף תיירים בשנה שיגיעו לארץ, בעקבות כינון היחסים בין שתי המדינות. על פי דורון פסקין, פרשן לפוליטיקה של המזה"ת וכלכלת מדינות האזור, "מרגע התנעת התהליך יחלפו בין שלושה לארבעה חודשים עד שתנועת התיירות תתחיל לממש את הפוטנציאל שלה"⁹.

במשרד התיירות הישראלי לעומת זאת, ההערכות צנועות יותר¹⁰: הצפי של אנשי המשרד מדורג. בשנה הראשונה כך הם מעריכים, יגיעו לארץ מאיחוד האמירויות 20 אלף תיירים, בשנה השנייה כ-50 אלף בשנה השלישית, כ-80 אלף ובשנה הרביעית כ-100 אלף. במשרד התיירות רואים בתיירות מהאמירויות פוטנציאל לרווח כלכלי נאה, שכן איחוד האמירויות הערביות נמצא ברשימת 20 המדינות המובילות בעולם, בהוצאות במהלך נסיעות בינלאומיות. על פי נתוני משרד התיירות, הוצאות אלו הסתכמו ב-17.1 מיליארד דולר ב-2016. כל תייר מהאמירויות מוציא בממוצע בין 2000 ל-20 אלף דולר בכל נסיעה שלו לחו"ל. נכון לשנת 2019, ערב משבר הקורונה, מספר התושבים מאיחוד האמירויות שיצאו מהמדינה למטרות תיירות נאמד ב-3.4 מיליון תיירים בשנה.¹¹

פוטנציאל הגג של התיירות המוסלמית לישראל, על רקע ההסכמים עם בחריין והאמירויות, ובזכות פתיחת השמים של ירדן וסעודיה לטיסות ישראליות, מגיע לדברי מומחי תיירות ישראלים ל-2 מיליון איש בשנה. אלא שמדובר בטווח זמן רחוק יותר ורק במקרה שאל התיירים מהאמירויות, יצטרפו גם תיירים ממדינות ערביות נוספות כמו סעודיה או מרוקו, נהיה עדים למספר גבוה של תיירים מוסלמים שמגיעים לארץ. ניסיון לבחון את הרגלי התיירות של תושבי האמירויות כבר נעשה במשרד התיירות. על פי סקירה שהוכנה במשרד התיירות, "מרבית האזרחים באיחוד האמירויות טסים לחופשה לפחות פעמיים בשנה. החופשות מתחלקות לחופשות קצרות של שלושה ימים ולחופשות ארוכות שהממוצע שלהן הוא 14 יום. מרבית החופשות הקצרות מתרחשות בחגים האסלאמיים ואילו הארוכות, בעונת הקיץ בחודשים יוני-ספטמבר. במרבית החגים הקצרים כמו עיד אל פיטר, או עיד אל אדחא, הם מעדיפים לטוס

לחופשות קצרות באזור המפרץ הערבי, בעיקר לעומאן השכנה או לבחריין שזולה יותר. לעומת זאת חופשות הקיץ הן ארוכות ומטרתן להתנתק מהחום הקיצוני, השורר במדינה לטובת היעדים הפופולאריים הבאים: מלזיה, תאילנד, מצרים, בריטניה והודו. "למועדים האסלאמיים", סבורים במשרד התיירות, "חשיבות רבה במאפייני התיירות מאיחוד האמירויות. כך למשל בתקופת הרמדאן רבים מהאזרחים טסים לעיר מכה שבסעודיה והשאיפה היא ללא ספק שרבים מהם יגיעו לחלק מתקופת הצום למסגד אל-אקצא בירושלים. רוצה לומר: מרבית החופשות הקצרות מאופיינות בביקורים דתיים, ומבחינה זו ירושלים יכולה להוות יעד חשוב מאוד לחופשות מסוג זה".¹²

יוסי פתאל, מנכ"ל לשכת מארגני התיירות הנכנסת לישראל העיר לאחרונה בעניין זה, כי ישראל לא צריכה בהכרח לטרוח ולשווק את עצמה לתיירות המוסלמית החדשה, אלא לייצר נוהל של ביקור משולב של ביקורי תיירים בישראל ובאתרים מרכזיים נוספים באזור. פתאל סיפר, שכבר התקבלו פניות מחברות התעופה "אתיחד" ו"אמרייטס", שרוצות להציע חבילה משולבת לעולי הרגל עם ביקור במכה ובירושלים. "זה מוצר שיש

הר הבית – תמונה מ-1914
(Underwood archives)

לו פוטנציאל עצום ושמדברים עליו כבר שנים" ציין פתאל. הוא העריך את הפוטנציאל השנתי של התיירות המוסלמית החדשה לישראל בחצי מיליון עד מיליון תיירים.¹³ שני כיוונים נוספים בפיתוח התיירות מהאמירויות, בנוסף לכיוון הדתי - שעליהם נותנים בימים אלה את הדעת במשרד התיירות - הם תחום הרפואה ותחום ההייטק, כמוקדי משיכה אפשריים לתיירות זו. "מדינות המפרץ הערבי", נכתב בנייר שהוכן במשרד התיירות, "משקיעות בעשורים האחרונים סכומי עתק על מנת לפתח תיירות רפואית בשטחן. מלבד התיירות המקומית פועלות המדינות ליצירת שיתופי פעולה עם בתי חולים ברחבי העולם. כך למשל הקימה אבו דאבי מרכז רפואי בקליבלנד המיועד לאזרחי הנסיכות. למרות הניסיון להקים מרכזים רפואיים לתיירים, הרי שרבים במפרץ הערבי לפחות כשלושים אחוז, נוטים עדיין לבקש טיפולים רפואיים פרטיים בבתי חולים ומבחינה זו יכולה ישראל להוות יעד חשוב מאוד לתיירות רפואית".

"השאפה לגיוון כלכלי מחשש לתלות גבוהה בשוק הנפט והגז", נכתב שם עוד, "מביאה רבים בקהילה העסקית במפרץ הערבי לחפש אחר הזדמנויות כלכליות חדשות. כתוצאה מכך נרשמת עלייה חדה בתיירות העסקית היוצאת מאזור זה. כך למשל הגיוון הכלכלי של ישראל ותפקידה בשוק ההייטק העולמי כמו גם תדמיתה החדשנית יכולה לעודד רבים מהם לבקר במדינה".¹⁴

הנורמליזציה עם מרוקו והשפעתה על התיירות המוסלמית החדשה להר הבית

מאז סיום האינתיפאדה השנייה, ב-2005 ועד היום, ביקרו בהר הבית כ-30 אלף תיירים ממרוקו. בממוצע - 2000 תיירים בשנה. הנורמליזציה בין שתי המדינות בתיווך ארה"ב, שעליה הוכרז ב-10 לדצמבר 2020 - לצד מעורבותה המסורתית של מרוקו בענייני ירושלים ומסגד אל אקצא - עשויה להגדיל מספר זה בהרבה. מוקדם עדיין להעריך מה יהיה אופיו של פלח תיירות זו ומה יהיה משקלו במסגרת התיירות המוסלמית החדש, אולם ניתן להניח שמרוקו תגלה עניין רב בתיירות אל-אקצא.

למרוקו יחס מיוחד למסגד אל אקצא ולירושלים. ב-1969 הוקם ברבאט שבמרוקו ארגון הוועידה האסלאמית, שלימים שינה את שמו לארגון לשיתוף פעולה אסלאמי. אחת הוועדות הנחשבות בארגון היא ועדת ירושלים, שבראשה עומדים מלכי מרוקו, הן הנוכחי, מוחמד השישי, והן קודמו (אביו) חסן השני. מרוקו מביעה עניין בהר ובמתרחש בו כבר שנים רבות. היא תרמה עשרות שטיחים למסגדים בהר הבית, וגם העבירה כספים, דרך ועדת ירושלים, לשיפוץ בתים ומתחמים בעיר העתיקה של ירושלים ובאזור הכותל המערבי. במארכס 2018 ביקר בהר שר החוץ של מרוקו, נאסר בוריטה,

שהוא כידוע הגורם המרכזי בטוויית ההבנות וההסכמים עם ישראל עתה. מרוקן צפויה לגלות עניין לא רק בתיירות להר הבית, אלא גם בהשפעה במקום. קרבתה לסעודיה והתיאום ביניהן, עשויים לייצר ציר כוחות מוסלמי חדש בהר, שיתמודד בעתיד מול ירדן על ההגמוניה המוסלמית בו, ואולי אף יבקש לעצמו שותפות בהסדרים עתידיים הנוגעים להר.¹⁵

את מי משרתת 'תיירות אל-אקצא', את ישראל או את הפלסטינים?¹⁶

המחלוקת בעולם המוסלמי סביב ביקורי מוסלמים בירושלים וקודשיה 'הכבושים' בידי ישראל, אינה חדשה, והיא הולכת אחור עד 1967, המועד שבו איחדה ישראל במלחמת מגן את ירושלים וכבשה אותה מידי ממלכת ירדן, (שהחזיקה בה 19 שנה). לאורך השנים התפרסמו בעולם המוסלמי פסקי הלכה רבים, שאוסרים על קיום מצוות הזיאה בירושלים, בשל היותה עיר 'כבושה' ומחשש לנורמליזציה (בערבית: תטביע) עם ישראל.

שנים רבות לאחר מלחמת ששת הימים עדיין נשמעו מוסלמים רבים לפוסקי הלכה חשובים בעולם הסוני בעניין זה. הבולט שביניהם היה ראש 'ההתאחדות העולמית של אנשי הדת המוסלמים', השייח' יוסף אל-קראדאוי, שסבר כי הנזק מביקור מוסלמים בירושלים עולה על התועלת. קארדאוי קבע, שיש להמתין עד שירושלים תשוחזר בג'יהאד וגרס, כי "עדיף להמתין שהעיר תשוב לשליטה ערבית מוסלמית מלאה". בספרו 'ירושלים סוגיית כל מוסלמי', קארדאוי הבהיר: "יש לחייב סירוב למה שמכונה נורמליזציה עם ישראל בכל רמה פוליטית, כלכלית, או חברתית... ואסורה הנסיעה של מוסלמי לישראל ולו בבקשו להתפלל במסגד אל-אקצא".

אלא שהתחדדות העימות סביב ההר הביאה לפריצה רחבה בחומת הציות לפסקי האסכולה ההלכתית הזאת, כשיותר ויותר החלו הביקורים להתפשט כמעשה שמסייע לפלסטינים במאבקם בישראלים ולא להפך. בכנס שנערך בדוחא, בירת קטאר ב-2012, קרא יו"ר הרש"פ אבו מאזן למוסלמים מכל העולם לבוא לירושלים כדי לתמוך במאבק הפלסטיני ביהודה של העיר. קריאתו נתמכה על ידי המופתי של ירושלים, מוחמד חוסיין ועל ידי שר ההקדשים הפלסטיני מחמוד אל-הבאש. אבו מאזן הדגיש בדבריו את 'מאמצי ממשלת ישראל ליהוד ירושלים' ואת 'החפירות תחת מסגד אל-אקצא במגמה להפילו' (אשמת שווא שקרית - נ.ש.¹⁷)

כדי להמחיש את ההפרדה בין ביקור באל-אקצא לבין נורמליזציה, השתמשו המצדדים בביקור במשל 'האסיר והסוהר': ירושלים ואל-אקצא נמשלו לאסיר

ו'הכיבוש' הישראל לסוהר. 'ביקור האסיר', הדגיש אבו מאזן בנאומו בדוחא, "הוא בגדר סיוע לאסיר ולא יכולה להשתמע מכך איזו שהיא משמעות של נורמליזציה עם הסוהר".

משלחות רבות ממצרים, לוב, עיראק, תימן, ירדן ומדינות המפרץ פקדו את אל-אקצא לאורך השנים, ונשיא תורכיה, רג'ב טאיפ ארדואן, שמילא תפקיד מפתח במימון וארגון 'תיירות אל-אקצא' פתח ב'בליץ' הסברתי ובקמפיין, שנועד להזרים לירושלים ולאל-אקצא מוסלמים רבים.

באביב 2017, קרא הנשיא התורכי למוסלמים להגיע לירושלים בהמוניהם, כדי לתמוך בפלסטינים. "עלינו לבקר באל-אקצא הרבה יותר", הטעים ארדואן. הוא ציין באכזבה, כי מתורכיה הגיעו לירושלים ב-2015 'רק 26 אלף תיירים', המספר הגבוה ביותר מכל המדינות המוסלמיות, אך נמוך בהרבה ממאות אלפי אמריקנים, רוסים וצרפתים שפקדו את העיר ואת אל-אקצא. "מדוע מאות אלפי מוסלמים לא יבקרו גם הם באל-קודס", תהה ארדואן, "ביקורים אלה יהיו התמיכה הגדולה ביותר באחינו שם". בראש המצדדים בביקורי מוסלמים באל-אקצא שב'ירושלים הכבושה' התייצבו באותן שנים ירדן, והרשות הפלסטינית. ד"ר עבדאללה כנעאן, מזכ"ל הועדה המלכותית הירדנית לעניין ירושלים, שתמך בביקורים הסביר אז, כי הביקורים "מהווים סוג של התנגדות לכיבוש הישראלי שרוצה כי ירושלים תהיה בירתו הנצחית כשהיא ריקה מערבים-מוסלמים ונוצרים. לעומתו טען המופתי המצרי לשעבר, עבד אל-חלים מחמוד (שסירב להתלוות אל הנשיא סאדת בביקורו בירושלים ובאל-אקצא, בנובמבר 1977) כי הביקורים בירושלים נותנים לגיטימציה לכיבוש, ולעושה ששואף לחסל את כל המאפיינים המוסלמים והנוצרים וכן את ההיסטוריה האסלאמית", וכי "נסיגותיו המאומצות של הכיבוש להשיג נורמליזציה הנו מעשה מתועב ובעל נזקים כבירים" בועידת 'הדרך לירושלים' שהתכנסה בעמאן באפריל 2014 השתתפו אנשי דת רבים ופוליטיקאים מירדן, מהרש"פ, ממצרים ומסעודיה. בתום שלשה ימי דיונים סוערים, המשתתפים פרסמו פתוא, שהיוותה למעשה פשרה בין המתנגדים למצדדים בביקורים, עם נטיה ברורה לטובת המצדדים. הפתוא התירה לחלק מצומצם מן המוסלמים לבקר באל-אקצא. היא הגבילה את הביקור רק למבקרים פלסטינים או למבקרים מוסלמים בעלי אזרחות של מדינות מחוץ לעולם המוסלמי. היא ביטלה למעשה את האיסור הגורף של שייח קרדאווי, אך נמנעה מלהתיר ביקורים בירושלים לכלל המוסלמים, כפי שעודדו באותה עת לעשות הרש"פ וירדן.

הנה קטעים מהפתוא, שיש לה חשיבות להבנת עמדת העולם המוסלמי גם בימים אלה, על רקע הויכוח הפנימי בתוכו בסוגיה זו, סביב הנורמליזציה עם ישראל וביקורי מוסלמים באל-אקצא:

- אין פסול בביקור במסגד אל-אקצא המבורך בירושלים של הקבוצות הבאות:
1. הפלסטינים באשר הם בפלסטין או מחוצה לה, תהא אזרחותם אשר תהא
 2. מוסלמים אזרחי מדינות מחוץ לעולם המוסלמי.

הפתוא הטילה עם זאת הגבלות על מי שהותר לו לבקר באל-אקצא, ותבעה מהמוסלמים שמבקרים שם, להקפיד על הכללים הבאים:

1. שהדברים לא יביאו לנורמליזציה עם ישראל, שכן זה עלול להסב נזק לנושא הפלסטיני.
2. שהביקור יסייע לפלסטינים ולא לכובשים...
3. שהביקורים יערכו ככל האפשר במסגרת קבוצות תיירות פלסטיניות או ירדניות...
4. עדיף שהביקורים ייערכו במסגרת החג' או העומרה (עליה לרגל שלא במועד החג') ככל האפשר ובאופן קולקטיבי ומשפיע, שיממש את האינטרס השרעי החשוב ויתמוך בכלכלה הפלסטינית בכלל, ובכלכלה הפלסטינית בירושלים בפרט, וכן יתמוך בהם מבחינה פוליטית במטרה להגן על מסגד אל-אקצא ועל המקומות הקדושים.¹⁸

שינויי העמדות בעולם המוסלמי בסוגיית הביקורים בירושלים ובהר הבית, בעקבות הסכמי השלום בין ישראל לבין איחוד האמירויות ובחריין

הסכמי הנורמליזציה והשלום בין ישראל לבין איחוד האמירויות, בחריין וסודאן טרפו מחדש את הקלפים בוויכוח הפנים מוסלמי על הביקורים בירושלים. התומכים הגדולים בביקורים הללו, שהציגו אותם כביקורים שמסייעים למאבק הפלסטיני לקחו צעד לאחור. מדובר למשל ברשות הפלסטינית ובאנשי הדת שלה, וכן בתורכיה. גם חמאס הביע התנגדות עזה, אולם בכך אין חידוש. חמאס מבטא בכך השקפה שבה נקט עוד קודם להסכמים.

המעבר מתמיכה בביקורים להתנגדות להם, או להסתייגות מהם נבע מההבנה, שהביקורים המתוכננים הם חלק מתהליך נורמליזציה עם ישראל, ועל כן לא ניתן לראות בהם עוד, 'סיוע למאבק הפלסטיני'. ככל שידוע עתה, התיירות המוסלמית החדשה לירושלים ול'אל-אקצא' תגיע דרך נמל התעופה בן גוריון, ולא דרך גשרי הירדן, מה שמקשה עוד יותר על תורכיה והרש"פ לתמוך בהם.

ראשון המתנגדים שהשמיע את קולו נגד התיירות המוסלמית החדשה לאל-אקצא היה 'המופתי הכללי של ירושלים ופלסטין', שיח' מוחמד חוסיין, שעד ההסכמים תמך

בבחרת הכדורגל הלאומית של ערב הסעודית בביקור במסגד אל-אקצא, 14 באוקטובר 2019 (רשתות חברתיות)

בביקורי מוסלמים מהעולם באל-אקצא. ב-18.8.2020, פרסם חוסיין פתוא, שבה נאלץ להסביר את הפתווה הקודמת שלו, זו משנת 2014, שצידדה בביקורי המוסלמים באל-אקצא. בפרסום זה, המופתי ניסח למעשה מחדש, את תנאיו לביקורים בהר, בעידן הסכמי הנורמליזציה:

- ודאי שיציאה למסע אל מסגד אל-אקצא בחסות הכיבוש שונה מאשר יציאה למסע זה בחסות חירות וביטחון.
- כאשר המוסלמים מבינים את מידת אחריותם וחובתם כלפי האדמה הפלסטינית, ירושלים והמקומות הקדושים בה, אזי אין עילה שרעית למנוע ביקור שלהם בה, במסגרת הכללים ההלכתיים הבאים:

1. התנגדות להנצחת מצב הכיבוש של ירושלים ואל-אקצא
2. הימנעות מכל צעד שמשרת את נרמול יחסי המוסלמים עם הכיבוש, אשר לקח בשבי את אדמתנו, עמנו... ואל-אקצא שלנו
3. תיאום הביקור ייעשה עם הגורמים הפלסטינים המופקדים על ביקורים באדמה הכבושה

4. ביקור באדמה הפלסטינית צריך להוכיח את זהותה הערבית והאסלאמית ואת ההתנגדות לכיבוש.

המופתי הדגיש, כי:

התפילה במסגד אל-אקצא פתוחה בפני מי שבא מהשער החוקי, הפלסטיני, או דרך ממשלת ירדן האחות, שהיא בעלת האפוסטרופות על המקומות הקדושים לאסלאם בירושלים, ולא בפני מי שמנרמל את היחסים עם ישראל ומנצל את העניין הזה כדי לשתף פעולה עם עסקת המאה הנפשעת. נורמליזציה עם ישראל היא אחד מגילוייה של עסקה זו וכל דבר שנובע ממנה אסור ומבוטל מבחינה הלכתית... אסור לשום פלסטיני לקבל את המנרמלים או לקיים עמם קשר...¹⁹

ההתנגדות הפלסטינית לביקורים הגיעה לא רק מהכיוון הדתי. חבר המועצה המהפכנית של פת"ח, מופק מטר, תקף ב-18.10 מעל דפי 'אל חیات אל ג'דידה' (בטאון הרש"פ) את ביקור חברי המשלחת מאיחוד האמירויות במסגד אל-אקצא, שלשה ימים קודם לכן. הוא האשים אותם 'בבגידה ברוח האסלאם וטען כי תפילתם המזויפת כמוה כפולחן אלילי לפסלים ציוניים'. ישראל, כך טען, הפכה את חברי המשלחת לוירוס "BEN Z3", רמז לוירוס העצר של אבו דאבי, מוחמד בן זאיד, שקידם את הנורמליזציה עם ישראל. גם מזכיר תנועת פת"ח בישראל, שאדי אל-מטור, פרסם הודעה נגד ביקור המשלחת האמירית בהר הבית והציג את הביקור כ"פלישה חדשה למסגד אל-אקצא, שאיננה שונה מהפלישות החוזרות ונשנות של חיילי הכיבוש והמתנחלים, שמחללים את רחבות מסגד אל-אקצא, בחסות חיילי הכיבוש"²⁰

הגדיל לעשות חבר הוועד המרכזי של פת"ח, עבאס זכי, שהכריז, כי אם (גם) סעודיה תנרמל את יחסיה עם ישראל, "לא תהיה יותר כעבה ולא יהיה יותר מסגד הנביא [באל-מדינה], ועתידה יהיה אפל - הצהרה שיו"ר הרש"פ אבו מאזן מיהר להסתייג ממנה.²¹ מנגד נשמעו גם קולות של אנשי דת מוסלמים ששללו את הפתווה של המופתי הפלסטיני, סגן שיח אל-אזהר לשעבר, עבאס שומאן, הבהיר שהפתווה שפרסם המופתי אינה לגיטימית, שכן אינה נשענת על עקרונות שרעיים. הוא הדגיש שהמופתי אינו נוהג ביחס שווה כלפי תורכיה וקטאר שמקיימים קשרים עם ישראל". הוא אף הגדיר את הפתווה כ"סלקטיבית, וכלא לגיטימית" והסביר: "ידוע שלתורכיה יש קשרים עם ישראל מאז 1949 ושהיא הייתה המדינה האסלאמית הראשונה שהכירה בה... לקטאר יש קשרי סחר עם ישראל ולא שמענו על איסור תפילת קטארים באל-אקצא, ואיננו רוצים לשמוע..."

הזמר האמירתי וואליד אל-ג'אסי הגיע לשדה התעופה בן גוריון ב-3 בדצמבר 2020, במסגרת ביקור בן 3 ימים (טוויטר)

חברי מועצת פסיקת ההלכה של איחוד האמירויות הגדירו את הפתווה של המופתי הירושלמי "עזות מצח כלפי אללה והפרה של הוראות הנביא". חבר מועצת פסיקת ההלכה של איחוד האמירויות, ד"ר עמר חבתור אל-דרעי אמר, כי מדובר ב"אחת הפאתוות המוזרות והתמוהות ביותר", והבהיר 'המסגדים שייכים לאללה'. דברים דומים אמר גם ד"ר אחמד אל-חדאד, ראש מנהלת פסיקת ההלכה במחלקה לעניינים אסלאמיים ופעילות צדקה בדובאי. הוא טען שהפתווה שפרסם המופתי, 'הסיטה את מהלך פסיקת ההלכה לעבר המדרון החלקלק של הפוליטיקה'. נשיא ועידת האימאמים של צרפת, חסן שלגומי, הבהיר אף הוא כי "אל-אקצא שייך לכלל המוסלמים ולא לפלסטינים בלבד": "אסור למנוע ממוסלמי להיכנס למסגד אל-אקצא, שכן הוא אינו רכוש אישי של אף אחד".²²

עמדות יהודיות בסוגיית ביקורי מוסלמים בירושלים ובהר הבית - השקפות הלכתיות ואידיאולוגיות

שניים מן הרבנים הראשיים לישראל, הביעו בעבר התנגדות הלכתית והסתייגות מתיירות מוסלמית בהר הבית. הראשון לציון, הרב בקשי דורון ז"ל, נשאל על ידי פלוני, לפני כ-25 שנה, האם מותר לו, בעקבות הסכם השלום עם ירדן, להפעיל חברה לעידוד תיירות מוסלמית דתית בארץ, בידיעה שזו תתמקד בהר הבית? הרב בקשי דורון פרסם את תשובתו בספר השו"ת שלו, 'בניין אב', וכך כתב:

... נראה שיש בעידוד תיירות זו משום פגיעה קשה במצוות יישוב ארץ ישראל, ואולי אפילו חס ושלום ביטול מצוות יישוב ארץ ישראל. ככל שדבקו (דבקות המוסלמים) בירושלים ובמקום המקדש תגבר, מאבקם ודרישותיהם לפנותנו מן המקום יתעצמו. אם אנו מעודדים תיירות של מוסלמים הדבקים באמונתם אל הר הבית, לא רק שאנו פוגעים ב'מורא מקדש'²³, אלא במבט מרחיק לכת יותר ובראיית הנולד, יש לחשוש שבכך אנו במו ידינו מסכנים את קיומנו בארצנו. מאות מיליוני מוסלמים מאמינים עלולים להתקשר בכך יותר אל מקום המקדש ולהידבק בו, ובעקבות זאת לדרוש את המקום המקודש ביותר לעצמם חס וחלילה, וגם את הארץ כולה"²⁴ (הרב בקשי דורון, אגב, התנגד גם לביקורי יהודים בהר הבית, אף זאת מטעמים הלכתיים, שונים כמוכן).

גם הרב הראשי לישראל, הרב ישראל מאיר לאו, פרסם דברים דומים בכתב העת תחומין, ובדברי הסיכום שלו כתב בין היתר: "הדבר ברור שאין לעודד כניסת נכרים להר הבית... בודאי אין לעודד כניסת ישמעאלים למקום המקדש, ודי לנו בזה שעל הראשונים אנו מצטערים באלה שנכנסים מעצמם, ולמה נוסיף ונעודד עוד כניסת אחרים."²⁵

לעומת זאת, שבועות אחדים לאחר פרסום הסכם השלום עם האמירויות, פרסם הרב חיים עוזר חייט, ראש ישיבת מגדל התורה במודיעין דברים מהם השתמעה תמיכה בתיירות המוסלמית להר. חייט הקדיש משפטים רבים לערך השלום ביהדות והעריך כי בתנאים מסוימים 'אפשר להשיג שלום בהר הבית'.²⁶ תום ניסני, ראש 'תנועת הסטודנטים למען הר הבית' פרסם מאמר שבו כתב בין היתר: 'האמירותים, הבהריינים ושאר שוחרי שלום מכירים בזכות היהודים על הר הבית. בעזרתם, בלי הוואקף והפלסטינים, הוא יכול להיות בית תפילה לכולם'.²⁷ אופיר דיין, חברתו של ניסני ל'חוג הסטודנטים, פרסמה בעתון 'ישראל היום' מאמר באותה הרוח, וכתבה כי "הגיע הזמן לשיתוף פעולה יהודי ערבי בהר הבית, לא בין ישראל לפלסטינים או הירדנים, אלא בין ישראל למוסלמים מתונים, שוחרי שלום, שמאמינים בזכות של

בני כל הדתות וכל הלאומים להתפלל ולבקר בהר הבית כאוות נפשם. מי יודע, אולי ממדינות המפרץ תבוא הגאולה לירושלים".²⁸

במבחן המעשה - האם ישראל תשכיל ליצור תנאים שיאפשרו את התיירות החדשה לירושלים ולאל-אקצא

הביקורים הראשונים של תיירים ומבקרים מוסלמים מהאמירויות באל-אקצא, לאחר חתימת הסכמי השלום, אינם מבשרים טוב. באמצע אוקטובר 2020, ביקרה בהר הבית משלחת כלכלית גדולה מהאמירויות שהובאה לארץ על ידי חברת נטפים. האזרחים האמירתיים התפללו במסגד אל-אקצא, אולם הביקור עורר את זעמם של הפלסטינים במקום שגירשו אותם מההר בקריאות 'זבלה', 'זבלה'. גם משלחת קטנה יותר של מבקרים מהאמירויות שביקרה בהר כמה ימים לאחר מכן, גורשה משם באותו סגנון, ובקריאות דומות.²⁹ האירועים הללו באו לאחר שריפת דגלי האמירויות בהר הבית ובמקומות נוספים בגדה, חודשיים קודם לכן.³⁰

נשיא המדינה לשעבר, חיים הרצוג ז"ל, בקבלת הפנים לשייח' הסעודי, שושא עיסא. מימין, איש העסקים, יעקב נמרודי ז"ל (ארכיון דן הדני, הספרייה הלאומית של ישראל)

ראש הממשלה הפלסטיני ד"ר מוחמד אשתייה, התייחס לשני האירועים הללו והבהיר את עמדתו: "לאל-אקצא המבורך נכנסים אנשים מהשער הראשי ולא משער הכיבוש (שער המוגרבים - שדרכו נכנסים הלא מוסלמים להר - נ.ש.). עצוב שכמה משלחות ערביות נכנסות מהשער הישראלי, בעוד המתפללים מנועים מלהיכנס למסגד כדי לערוך שם את תפילתם". (לדברי אשתייה אין יסוד. מתפללים מוסלמים אינם מנועים מלהיכנס למסגד ולהתפלל שם - נ.ש.³¹)

האירועים במהלך ביקור המשלחות מהאמירויות בהר הבית הזכירו אירועים קודמים בעלי אופי דומה. ב-1991 הקים יעקב נמרודי את חברת 'זיאדה', לעידוד תיירות מוסלמית בישראל. חלק מהביקורים שארגן נמרודי עברו בשלום. למשל ביקורו של השיח' הסעודי אסחאק אדריס סכותה במאי 1992, אולם היו גם כאלה שהסתיימו אחרת.

כאשר ביקרה באל-אקצא משלחת של עולי רגל מלוב (מאי 1993), היא התקבלה במקום בצעקות, קללות וגידופים. גורל דומה פקד לאחרונה את הבלוגר הסעודי מוחמד סעוד, שגורש מההר ביולי 2019, תוך שהפלסטינים משליכים לעברו כסאות פלסטיק וחפצים שונים. האיש היה חלק ממשלחת של ששה אנשי תקשורת מסעודיה ועיראק, שהיו אורחי משרד החוץ.³² כך מדי פעם בעבר - בקללות וגידופים - גורשו מההר, לאורך השנים, עוד מבקרים ירדנים ומצרים, חלקם רמי דרג. טענתם של מצדדי הביקורים שאפילו 'המסע הלילי' של הנביא מוחמד ב'אל-אקצא' התקיים כאשר 'אל-אקצא' היה נתון תחת שלטון ביזנטי, לא הועילה להם במקרים אלה.

המלצות - ההיערכות הדרושה מצד ישראל למפנה הצפוי בתחום התיירות המוסלמית לירושלים ולהר הבית

א. לפחות בשלב ראשון יהיה צורך להקצות כוחות גדולים ואמצעי תצפית והתערבות שיאבטחו את התיירות המוסלמית החדשה, הן בשלב הכניסה להר הבית והן בשלבי היציאה ממנו, וכך גם בתוך המסגדים וחצרותיהם. ראש הממשלה בנימין נתניהו רמז לעניין זה בראיון שהעניק לרשת סקיי בערבית, כאשר אמר, שישראל "תקבע סידורים מיוחדים למוסלמים שיגיעו מהאיחוד ומהמפרץ להתפלל במסגדים בהר הבית"³³. בין היתר יהיה צורך לפתוח בהידברות עם הוואקף המוסלמי, ועם שליחי בירדן בניסיון להגיע עימם להבנות שיאפשרו את קיום הביקורים הללו בשלום ובביטחון. לישראל יש די מנופי לחץ על השלטון הירדני ועל הוואקף בהר הבית כדי להשיג זאת.

צעד ראשון בכיוון זה כבר נעשה במפגש שנערך באמצע נובמבר 2020 בין נציגי האמירויות, בחריין, ירדן והרש"פ. במפגש סוכם, כי תיירים מהאמירויות ומבחריין שיגיעו להר הבית, יכנסו אליו דרך השערים 'הירדניים-פלסטיניים', משמע: דרך שבעת השערים שמשמשים את המוסלמים ולא דרך השער האחד שמשמש את היהודים והתיירים (שער המוגרבים).³⁴

לא מן הנמנע שעל רקע הניסיון להרגעת הרוחות בהר, נהיה עדים למעורבות כספית, בדמות תרומות נדיבות של האמירויות, למונומנטים מוסלמים שונים בהר הבית. גם באלה יהיה מן הסתם כדי לשפר את האווירה בסוגיית ביקורי התיירים מהאמירויות במקום. כך למשל, ב-2004 תרמו האמירויות מאות אלפי דולרים לטובת חידוש ושימור אריחי הקרמיקה המעוטרים בכיפת הסלע.³⁵

ב. עם הגורמים היותר קיצוניים בהר, צריך יהיה להתמודד בדרך אחרת, ובמקרה הצורך - אף להוציא נגדם צווי הרחקה מההר בעילות של 'סכנה לשלום הציבור' ו/או 'הפרת הסדר הציבורי'. תחילה - לתקופות מוגבלות, ואם יהיה צורך בכך - מול פרובוקציות נמשכות או אירועים אלימים - גם לתקופות ארוכות יותר. צווים מעין אלה מונפקים תדיר בהר הבית, הן נגד יהודים מתנועות הר הבית, ולהבדיל - גם נגד אנשי דת מוסלמים קיצוניים, דוגמת השייח עכרמה צברי, שמלהיט לא פעם את האווירה בהר.³⁶

ג. יש לשקול את הרחקת אנשי תנועת 'חיזב אל-תחריר' (מפלגת השחרור האסלאמית) הקיצוניים מההר. הללו שואפים בגלוי להקים חליפות מוסלמית עולמית שמרכזה בירושלים על חורבותיה של מדינת ישראל. הם מתבטאים תדיר בעד פגיעה ולעיתים אף בעד הרג של יהודים, אמריקנים ואירופאיים. רק לאחרונה אמר אחד מדובריהם בהר, שייח עיסאם עמירה, כי עריפת ראשו של המורה הצרפתי שהציג בפני תלמידיו קריקטורה על מוחמד, הביאה כבוד למוסלמים.³⁷ (בעקבות דבריו הורחק עמירה מהר הבית לחצי שנה) דובר אחר של התנועה, עלי אבו אחמד, נשא לפני כמה ימים את דבריו במסגד אל-אקצא, ואמר כי התשובה לנשיא צרפת מקרון, ש'תמך בפרסום קריקטורות הפוגעות בנביא מוחמד', היא הקמה מחדש של הח'ליפות האסלאמית ו"הריסה של פריז עד היסוד בידי צבאות מוסלמים בהנהגת הח'ליף".³⁸ יתכן אפוא שיהיה צורך להרחיק את 'חיזב אל תחריר', דובריה ופעיליה מהר הבית, כפי שנעשה לפני שנים אחדות עם אנשי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בראשות ראד סלאח, כאשר הללו חוללו פרובוקציות חוזרות ונשנות בתחומי הר הבית, ומאוחר יותר אף גלשו לטרור (הפיגוע בהר הבית ביולי 2017).

ד. מוקד רגיש נוסף שאותו יהיה צורך להתאים למבקרים מהמפרץ, הוא עמדות הבידוק הביטחוניות בנמל התעופה בן גוריון. הכרונולוגיה העיתונאית מלאה לאורך השנים בדיווחים וטענות, חלקן מוצדקות יותר וחלקן מוצדקות פחות, על 'בדיקות משפילות' לכאורה, שעברו ערבים שנכנסו או יצאו מישראל דרך נמל התעופה הבינלאומי שלה. הצורך הביטחוני של בדיקות מעין אלה מובן, אולם עליהן להתבצע בצנעה, שלא לעיני כלל ציבור הנוסעים, ותוך ניסיון אמיתי, שלא לבייש את האורח הנבדק, ושמירה על נהלים שיכבדו את הנבדק. רצוי גם שהבודקים בנתב"ג יהיו דוברי ערבית ובקיאים בנוהגי המדינות והאזרחים המוסלמים. יש להכשיר קאדר מיוחד של בודקים לצורך זה. מספיקה תקרית אחת או שתיים בנתב"ג, שהדיה יתגלגלו עד למדינות המפרץ, כדי להוציא לישראל שם רע, להרתיע תיירים מוסלמים רבים מלהגיע ארצה, ולהעניק 'נשק' הסברתי למתנגדי הנורמליזציה.

ה. צעד נוסף שבו יש לנקוט במסגרת ההיערכות לגל תיירות מוסלמי, הוא הכשרת מדריכים ומורי דרך מתאימים, דוברי השפה הערבית, שילוו את הקבוצות שיגיעו מהמפרץ. עניין זה חיוני במיוחד - כדי למנוע אינדוקטרינציה של הנרטיב הפלסטיני ע"י מורי דרך פלסטיניים שעונים את ישראל ומציגים את ירושלים ואתרים נוספים בארץ כמקומות בעלי היסטוריה מוסלמית ופלסטינית בלבד.³⁹ על המדריכים הישראלים להציג בפני התיירות המוסלמית החדשה את התמונה העובדתית וההיסטורית המלאה והאמיתית, מבלי להעלים תקופות בהיסטוריה של ירושלים, או לעמעם את משקלן, כפי שנוהגים מעת לעת מורי דרך פלסטיניים. עליהם להימנע מלחקות את ההדרכות הדוקטרינריות. מהצד הפלסטיני. התנהלות הוגנת מסוג זה תקנה לישראל אמינות רבה פי כמה.

ו. ניסיון העבר מלמד שהתיירות המוסלמית פוקדת לבד מהר הבית גם העיר העתיקה, וכן את בית לחם, חברון, נבי מוסא ויריחו. רבים מהמבקרים המוסלמים נכנסו עד היום לישראל דרך מעבר אלנבי והם ביקרו בין היתר באתרים שבתחומי הרש"פ. יש להניח, כי על רקע המתיחות בין הפלסטינים והרש"פ לבין איחוד האמירויות - לפחות בשלב ראשון - ימעטו המבקרים מהאמירויות ומהמפרץ לבקר בתחומי הרש"פ, ויעדיפו אתרים בתחומי ישראל. התיירות מהמפרץ, צפויה כאמור להיכנס לישראל בעיקר דרך נתב"ג. הכנה מתאימה יכולה אפוא, לגוון את רשימת האתרים שבהם יבקר. הנה כמה דוגמאות אפשריות: **עכו** ומסגד אל ג'זאר בצפונה של העיר וכן השוק המקומי; **רמלה** ו'המסגד הגדול' שבה; **אבו גוש**, שם הוקם לפני שנים אחדות מסגד ארבעת הצריחים. השני בגודלו בישראל אחרי אל-אקצא; או המסגד הגדול **בבאר שבע** וגם הר **קרני חיטין** שבקרבת הר ארבל, שם נחלו הצלבנים מפלה

מול צבאו של צלאח א-דין. קרב זה מסמל את סופה של ממלכת הצלבנים בארץ ישראל. גם אתרים 'יהודיים' כמצדה, או 'יד ושם' או נופי המים בצפון - הכנרת, הירדן ונחלי הגולן - באים כמובן בחשבון.

מטבע הדברים תיירים מהמפרץ צפויים לפקוד גם את מזרח ירושלים. על רקע המשבר הכלכלי החרף וצניחת התיירות עקב 'הקורונה', הם צפויים להתקבל שם בענייניות ואף בברכה. רמז לגישה זו ניתן למצוא בדבריו של סאמי אבו דאיה, איש עסקים פלסטיני ממזרח ירושלים, בעלים של ארבעה בתי מלון שם ובעל סוכנות תיירות במזרח העיר: 'תשכחו מהפוליטיקה. אנחנו צריכים לשרוד'.⁴⁰

ז. היבט אחר הוא תחום ההסעדה, שם יש להיערך כדי להנגיש לתיירים מאיחוד האמירויות אוכל "חלאל" (כשר) על פי הכשרות של האסלאם. (חלאל הוא היתר). הדין המוסלמי מגדיר כללים משלו לשחיטה כשרה ואוסר אכילת חזיר ושתיית אלכוהול.

ח. תחום נוסף, שלו יהיה צורך להקדיש תשומת לב הוא מצאי חדרי המלון והאירוח בירושלים ובעיקר במזרח ירושלים. לפי דו"ח מעודכן שחובר במכון ירושלים למחקרי מדיניות:

בירושלים פועלים כ־185 'אמצעי אכסון', מהם 110 בתי - מלון, 19 מלונות דירות, 25 אכסניות ו־31 הוספיסים נוצרים. בסך הכל יש ב'אמצעי האכסון' הללו כ-13,600 חדרים. מתוכם כ-11,400 חדרי מלון. בנוסף, מוצעים להשכרה בירושלים כ-3,500 דירות וחדרים להשכרה לטווח קצר למטרות תיירות. אלה, מוסיפים למצבת החדרים בעיר מעל ל-7000 חדרי אירוח. בסך הכל, מצבת החדרים בירושלים עומדת על קרוב ל-20,700 חדרים.⁴¹

חלקם של התיירים המוסלמים בקרב התיירים שמבקרים בירושלים היה עד כה נמוך, 2% בלבד, לעומת 63% נוצרים (נתוני מכון ירושלים למחקרי מדיניות לשנת 2018 בקובץ 'על נתוניך לשנת 2020'). על פי נספח לספר 'תיירות עירונית בירושלים', שהוציא מכון ירושלים למחקרי מדיניות בשנת 2015, באותה עת היו ב'מזרח ירושלים', 2854 חדרי מלון בלבד, כרבע מכלל חדרי המלון בעיר. יחס זה לא השתנה עד היום. נציין, כי מאז 1967 נבנו במזרח ירושלים רק מעט בתי מלון חדשים. ובהינתן שהתיירות המוסלמית החדשה תסתמך בין היתר על לינות במלונות במערב העיר, אך תגדיל את הביקוש ללינות באזורי מזרח העיר, יש להקדיש תשומת לב ומשאבים להגדלת מספר חדרי המלון באזורי 'מזרח העיר'

לטובת תיירות זו. בהקשר זה יש להזכיר את התחרות (עליה דובר רבות) שהעמידה בית לחם לירושלים בתחום התיירות והמלונאות.

הערות

1. דותן הלוי, מי יעלה בהר אדני, ג'מעה, כרך כ"ב, תשע"ו עמ' 27.
2. נדב שרגאי, טרור אל-אקצא, מעלילה לדם, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וסלע מאיר, 2020, עמ' 84,85.
3. אריאל כהנא, ג'לארד קושנר: "ההסכם עם האמירויות פתר במידה רבה את סוגיית הר הבית", אתר ישראל היום 17.8.2020.
4. כך למשל תמכו איחוד האמירויות ובחריין בהחלטת ועדת הדה-קולוניזציה של האסיפה הכללית של האו"ם, בשבוע הראשון של נובמבר 2020, שהתייחסה להר הבית כאל 'חראם אל-שריף' והתעלמה מהקשר היהודי למקום.
5. תיירות עירונית בירושלים, עורכים נעם שובל וישראל קמחי, מכון ירושלים לחקר ישראל, 2015, עמ' 164; https://jerusalem.institute.org.il/wp-content/uploads/2019/07/Pub_jeru-urban_tourism-2016.compressed.pdf
6. דותן הלוי 'מי יעלה בהר אדני, ג'מעה, כרך כ"ב, תשע"ו עמ' 23-54.
7. נדב שרגאי, טרור אל-אקצא. מעלילה לדם. המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וסלע מאיר, 2020, עמ' 179.
8. נדב שרגאי, טיולי אל-אקצא. אתר ישראל היום, 27.8.2020; <https://www.israelhayom.co.il/article/795303>
9. דורון פסקין, 'באמירויות מעריכים: 750 אלף תיירים בשנה יגיעו לישראל – בעיקר למקומות הקדושים', אתר כלכליסט, <https://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3849510,00.htm>; 13.9.20
10. הדר קנה, 'מוחכה לטיסות תורמז', אתר דהמרקר, 29.9.2020, <https://www.themarker.com/consumer/tourism/premium-1.9188847>
11. איחוד האמירויות, 'עשה ואל תעשה', באתר משרד התיירות, 29.10.20, עמ' 23, ד"ר יוסי מן, <https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/do-and-do-not/he/%D7%9B%D7%95%D7%9C%D7%9C%D7%AA%D7%A7%D7%A6%D7%99%D7%A8%20%D7%9E%D7%A0%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9D%20%D7%90%D7%99%D7%97%D7%95%D7%93%20%D7%94%D7%90%D7%9E%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA%20-%D7%A2%D7%A9%D7%94%D7%90%D7%9C%D7%AA%D7%A2%D7%A9%D7%94.pdf>
12. שם. עמ' 3.
13. מיכל רז חיימוביץ, "פוטנציאל כלכלי עצום. לא צריכים להתאמץ לשווק את עצמנו", אתר גלובס, 10.11.2020.
14. איחוד האמירויות, 'עשה ואל תעשה', שם, עמ' 3.
15. נדב שרגאי, 'בא להר שחקן חדש', אתר 'ישראל היום', 13.12.2020.
16. נדב שרגאי, טרור אל-אקצא, מעלילה לדם. המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וסלע מאיר, 2020, עמ' 9-178.
17. ראו העמקה בעלילת השקר 'אל-אקצא בסכנה', אצל: נדב שרגאי, עלילת 'אל-אקצא בסכנה', דיוקנו של שקר, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וספריית מעריב, 2012.
18. הפרטים על ועידת 'הדרך לירושלים לקוחים מ: ב. צריניצקי, 'הויכוח על ביקורים בקודש האסלאם והנצרות בישראל', אתר ממרי, 23.5.2014; <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?3641>
19. אנשי דת מוסלמים: לפסיקה האוסרת ביקור של תושבי האמירויות באל-אקצא – אין יסוד הלכתי, אתר ממרי, <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?5297>; 16.9.2020
20. בכיר בפת"ח: 'משלחת איחוד האמירויות שביקרה באל-אקצא – וירוס המוחדר לאומה הערבית', אתר ממרי, <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?5316>; 21.10.2020
21. כותבים פלסטינים: התקפות ההנהגה על הנורמליזציה עם ישראל מזיקות לעניינינו, דו"ח באתר ממרי, מיום 9.11.2020; <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?5326>
22. אנשי דת מוסלמים: לפסיקה האוסרת ביקור של תושבי האמירויות באל-אקצא – אין יסוד הלכתי, אתר ממרי, <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?5297>; 16.9.2020
23. מורא מקדש היא מצוות עשה מהתורה המחייבת את האדם לירא את בית המקדש. במצווה זו נכללים דברים שאסור לעשותם בהר הבית עצמו ודברים שאסור לעשותם בכל מקום, מפני שהם מבטאים או מעוררים בנפש פחיתות כבוד או קלות ראש כלפי המקדש.
24. ארנון סגל, "אין לך פגיעה בכבוד המקדש גדולה מזו", אתר מקור ראשון, 19.4.2020; <https://www.makorrishon.co.il/news/221757>. וכן: הרב אליהו בקשי דורון, 'עידוד תיירות מוסלמית-דתית, בתוך: קומו ונעלה, אסופת מאמרים וקריאות בעניין הר הבית בזמננו, תשס"ג עורך: הרב יהודה שביב, עמ' 271.
25. הרב ישראל מאיר לאו, 'תיירות מוסלמית להר הבית'. שם. עמ' 266.
26. עתון מקור ראשון 6.11.2020. 'הרב חיים עוזר חייט, 'בית של שלום אנו מבקשים',
27. תום ניסני, ההסכם ההיסטורי פותח הזדמנות בהר הבית, וואיינט, 15.9.2020.

28. אופיר דיון, 'הגיע הזמן לשיתוף פעולה יהודי-ערבי בהר הבית', ישראל היום, 24.10.2020.
29. משלחת מ"איחוד האמירויות" גורשה מהמסגד בהר הבית, אתר 0404, 19.10.2020; <https://www.0404.co.il/?p=679402>
30. 'הפלסטינים זועמים: "דורכים" על נתניהו וטרמפ ושוורפים את דגל האמירויות', אתר אן-12, 14.8.2020; https://www.mako.co.il/news-israel/2020_q3/Article-424c2d1292de371027.htm
31. להרחבה על חופש הפולחן והדת תחת שלטון ישראל בהר הבית, ראו אצל: נדב שרגאי, עילית 'אל-אקצא בסכנה, דיוקנו של שקר', המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וספריית מעריב, 2012, עמ' 33-25.
32. דניאל סלאמה, 'תיעוד: בלוגר סעודי הותקף בהר הבית כי השתתף במשלחת משרד החוץ', וואינט, 22.7.2019; <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5555549,00.html>
33. נתניהו: "ישראל תקבע סידורים מיוחדים למוסלמים שיגיעו מהאיחוד להתפלל בהר הבית", אתר גלובס, דני זקן וטל שניידר, 17.8.2020.
34. ראו דיווח בעניין של אריאל כהנא, 'ישראל היום', 24.11.2020, עמ' 9.
35. ארנון גולר, 'שיפוצים במסגדים בהר הבית במימון איחוד האמירויות', אתר 'הארץ', 7.3.2004.
36. ראו למשל בעניין צברי, שפעם אף נאסרה יציאתו מהארץ, כאן: <https://www.kipa.co.il/%D7%97%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%AA/%D7%93%D7%A8%D7%A2%D7%99-%D7%90%D7%A1%D7%A8-%D7%A2%D7%9C-%D7%A9%D7%99%D7%99%D7%97-%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99-%D7%A5-D7%9C%D7%A6%D7%90%D7%AA-%D7%9E%D7%94%D7%90%D7%A8%D7%A5-%D7%A4%D7%95%D7%92%D7%A2-%D7%91%D7%91%D7%99%D7%98%D7%97%D7%95%D7%94-%D7%94%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%94/9F-%D7%94%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%94>
37. 'דרשן במסגד אל-אקצא: עריפת ראשו של המורה הצרפתי היא כבוד גדול מוסלמים', אתר ממרי, 29.10.2020; http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?277_0
38. 'דרשן במסגד אל-אקצא: התשובה לנשיא מקרון היא הריסת פריז עד היסוד בידי צבאות המוסלמים', <https://www.facebook.com/watch/?v=1635760833270868>
39. עדויות על אינדוקטרינציה מסוג זה, בהקשר דומה, ניתן למצוא למשל במסמך: 'יהודים, ישראל והסכסוך בספרי הדרכה למורים, שיצאו לאור ע"י משרד החינוך של הרשות הפלסטינית, אתר מרכז המידע למודיעין וטרור, 3.2.2020; <https://www.terrorism-info.org.il/he/%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99%;3.2.20203.2.2020%D7%9D-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%95%D7%94%D7%A1%D7%9B%D7%A1%D7%95%D7%9A-%D7%91%D7%A1%D7%A4%D7%A8%D7%99-%D7%94%D7%93%D7%A8%D7%9B%D7%94-%D7%9C%D7%9E%D7%95%D7%A8%D7%A8>
40. וואינט, מדור תעופה ואזרחות, 17.11.2020.
41. 'אינדיקטורים לתיירות בירושלים', נתוני 2019, ישראל קמחי ועומר ניב, מכון ירושלים למחקרי מדיניות, עמ' 49; https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2020/11/pub_539_Tourism-indicators_2019.pdf